

O determiniranosti govora s prostorom

Boris Kern, boris.kern@zrc-sazu.si

Katarina Podbevšek in Nina Žavbi, ur. *Govor in prostor*.
Založba Univerze v Ljubljani, 2022.

Govor je kompleksen jezikovni proces, ki večini ljudem omogoča izmenjavo misli, mnenj, čustev, idej in informacij z uporabo govornih organov. Nedvomno je govor močno pogojen s prostorom – še zlasti v slovenskem jezikovnem prostoru – tako v smislu regionalne pripadnosti govorke_ca kot tudi v smislu govornih položajev, ki določajo zlasti stopnjo formalnosti izraza.

Monografija *Govor in prostor*, ki sta jo uredili profesorici Katedre za govor na AGRFT dr. Katarina Podbevšek in dr. Nina Žavbi, vsebuje 17 razprav, ki zelo raznoliko osvetljujejo fenomen govora. Tako s primarnega vidika tvorbe govora, govora v različnih umetniških praksah, in sicer v gledališču, filmu, performativni in likovni umetnosti; ter v prevodoslovju, frazeologiji in sociolingvistiki. Monografija je tako razdeljena na sedem enot: »Telo – izgovor govora«, »Gledališče – tudi prostor poslušanja«, »V filmu naseljeni govor«, »Govor v likovnem prostoru«, »V jeziku uprostorjeni govor«, »Moč govora v specifičnih družbenih okoljih«, zadnji sklop pa osvetljuje specifiko časa, ki ga je zaznamovala pandemije koronavirusa: »Umetniški govor v koronskih razmerah«. Predgovor, naslovljen »Uprostorjeni govor«, je prispevala sourednica Katarina Podbevšek.

Prvi sklop, naslovljen »Telo – izgovor govora«, zajema tri razprave, ki se osredotočajo na telo kot izvorni »prostor« govora. Blaž Koritnik z UKC Ljubljana in Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani v prispevku »Govor in možgani« predstavi nevroznanstvena spoznanja o delovanju jezikovno-govornega sistema možganov, ob tem pa pozornost nameni tudi motnjam jezika in govora. Pri odpravi slednjih bo imela v prihodnosti pomembno vlogo tehnologija z razvojem povezav med možgani in računalnikom. Dragocen prispevek Kristijana Mucka »Kje so doma besede?« izhaja iz osebne igralske izkušnje in ga lahko skoraj označimo za t. i. jezikovno avtobiografijo. V njem je posebej zanimiv pogled na determiniranost igralk_cev z maternim jezikom in izzivi, ki jih predstavlja igra v tujem jeziku. Ellen Foyne Bruun z Norveške univerze za znanost in tehnologijo v Trondheimu v prispevku »Kje je moj glas? Raziskovanje glasovne prostorskeosti s tehniko Fitzmaurice Voicework®« preučuje naslovno tehniko kot transformativno prakso. Poveden je citat izumiteljice tehnike Catherine

Fitzmaurice: »Glasovno izražanje je osebno. Je tako fizično kot intelektualno. Je družbeno. In glasovno izražanje je pomembno politično dejanje.«

O politični in družbeni moči gledališča pa govori tudi prispevek Katarine Stegnar iz Slovenskega mladinskega gledališča, ki uvede drugi sklop, imenovan »Gledališče – tudi prostor poslušanja«. V prispevku »Zahteva po realnem v prostoru, ki je bazično lažen« na osnovi predstav t. i. dokumentarnega gledališča, in sicer *Človek, ki je gledal svet*, 6 in *Republika Slovenija*, analizira »razmerja med postopkom kreacije besedila ter njegovo govorno izvedbo kot orodjem za želeni učinek«. V nadaljevanju Eva Pori s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Tomaž Toporišič z AGRFT Univerze v Ljubljani v prispevku »Premene razmerij med foničnim in vizualnim v (slovenskih) uprizoritvenih umetnostih druge polovice 20. stoletja« raziskujeta »proces generiranja novega dialoškega odnosa prostorskega in glasovnega (zvokovnega), ki se je odvijal skozi preizpraševanje in reinterpretacijo tradicionalnih razmerij med gledališkim prostorom in funkcijo glasovnega«. Časovni pasus je določen s tem, da se je v drugi polovici 20. stoletja zgodil »premik od tekstualne k performativni kulturi«. V prispevku avtorica in avtor analizo utemeljujeta na uprizoritvah, ki so nastale v okviru Odra 57, Gledališča Pekarna, gledališke skupine Nomenklatura ter sodobnih gledališč osemdesetih in devetdesetih let.

Tretji sklop monografije je posvečen govoru v filmu: »V filmu naseljeni govor«. V razpravi »Recepcija govora v kriminalni TV-seriji *Primeri inšpektorja Vrenka*« se avtorica Živa Čebulj iz Slovenskega ljudskega gledališča Celje ukvarja z uresničitvami pokrajinskih govoric oz. barvanjem govoric ter (iz)rabo narečja. Prispevek opozarja na pomemben vidik umetniškega ustvarjanja, tj. sam jezik, ki mu pogosto ni posvečena dovoljšna pozornost. Slednje ponazarja izjava režiserja Slobodana Maksimovića: »Če je zgodba dobro narejena, se nihče ne ukvarja z jezikom.« Avtorica pregleda rabo narečja v gledališču, filmu, TV-serijah ter izpostavi primera dobrih praks: film *Petelinji zajtrk* Marka Naberšnika in predstavo *Paloma*. Polona Petek z AGRFT Univerze v Ljubljani v prispevku »Redkobesednost kot svetovljanska gesta sodobnega slovenskega filma« izpostavlja manko dialogov v slovenskem filmu oz. »dialoški minimalizem«. Kot enega od razlogov za tovrstno strategijo avtorica navaja željo po nagovarjanju globalnega občinstva, se pa zavzame tudi za možnost iskanja alternativnih izvirnih načinov mednarodnega plasiranja umetniških del v slovenščini.

Tudi četrti sklop, »Govor v likovnem prostoru«, obsega dva prispevka. V prvem Anja Bogataj v raziskavi »Govor v likovnem prostoru stripa« opozarja tako na pomen zapisa govora kot same vizualne podobe. V članku so predstavljene različne možnosti, s katerimi je mogoče izraziti govor v stripu. V drugem prispevku »Scenografski jezik kot sopotnik ostalih odrskih jezikov« pa Ana Kocjančič raziskuje scenografsko oz. odrsko »govorico«. Predstavi razvoj scenografije skozi slovensko gledališče, posebej

pa izpostavi delo Mete Hočevar. V sodobnem gledališču, ki ruši meje med gledališko in likovno umetnostjo, lahko scenografija postane »celo edino jezikovno sporočilo, ki besedo ali govor igralca nadomesti izključno z avdio-vizualnimi elementi, posnetki zvokov, glasbe, projekcij in podob«.

Jezikoslovnemu vidiku je posvečen peti sklop, ki se imenuje »V jeziku uprostorjeni govor«. Nataša Jakop z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v prispevku »Govor in prostor skozi frazeološka očala« obravnava frazeme s sestavinami *govor, govoriti in prostor*, npr. *govoriti kot dež, iskati (svoj) prostor pod soncem, najti (svoj) prostor pod soncem*. Analiza frazemov kaže, da je v našem kulturnem prostoru nezaznamovan govor tak, ki je »razločen, razumljiv, ni prehiter, preveč gostobeseden, preobširen, napolnjen s preveč podrobnostmi, ki dela premore, upošteva kulturo dialoga, je vsebinsko smiseln in vzbudi pri naslovniku neki občutek, odziv«. Tina Mahkota z AGRFT Univerze v Ljubljani pa skuša v prispevku »Locuspokus – prevajanje govora zahodnega sveta« osvetliti vprašanja govora in prostora v treh prevodih (Cirila Kosmača, Vesne Jurca in lastnega) prevajalsko izredno zahtevne drame *The Playboy of the Western World* Johna M. Syngea. Izredno ilustrativna je tudi sopostavitev kratkih izsekov vseh treh prevodov.

Šesti sklop nosi naslov »Moč govora v specifičnih družbenih okoljih«. Sociolingvistični prispevek Matejke Grgič »Javna raba jezika med simboliko in funkcionalnostjo. Slovenščina v Italiji« opozori na dvoreznost izpostavljanja (zgolj) simbolične vrednosti jezika. Avtorica je analizirala besedila v slovenščini, namenjena javni rabi, ki so nastala v Italiji, podala pa je tudi splošno sliko javne rabe slovenščine v Italiji. Ključne za doseganje visoke sporazumevalne zmožnosti govork_cev so učinkovita izpostavljenost in zadostne priložnosti za spontano usvajanje jezika. Kot problematično pa se kaže krčenje pojma javnosti na zgolj lokalno okolje. Jakob Ribič z AGRFT Univerze v Ljubljani v prispevku »Bertolt Brecht in njegova analiza fašistične teatralnosti« predstavi preučitev spektakelske narave fašistične politike, ki se je kazala v javnih govorih in nastopih. Sara Horžen kot članica Vie Negative v članku »Beseda je konj – vprašanje je samo, kdo jo jaha« analizira govorni položaj politika, voditelja informativnih oddaj in umetnika v času rapidnega porasta populizma, predstavi pa tudi projekt oz. performans Vie Negative *Kastracija*.

Zadnji sklop pa se nanaša na čas pandemije koronavirusa: »Umetniški govor v koronskih razmerah«. Branko Jordan z AGRFT Univerze v Ljubljani v prispevku »In beseda ni meso postala (Spoznanja in izkušnje o govoru v spletnem okolju pri študiju dramske igre na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani)« – kot pove že naslov – predstavi spoznanja, povezana z razumevanjem fenomena govora pri procesih gledališkega ustvarjanja. Avtor izpostavi tudi nekatere pozitivne vidike, ki jih je vpeljal pedagoški proces po Zoomu, zlasti uporabo novih tehnologij,

refleksijo o samoumevnosti nekaterih oblik sporazumevanja in dela, čeprav samo spletno okolje »ne ustreza nekaterim ključnim parametrom ustvarjalnega delovnega okolja v gledališču«. Sourednica Nina Žavbi v prispevku »Prostor ter njegov vpliv na gledališko recepcijo in produkcijo« poskuša pojasniti, kako so spremenjene okoliščine v času pandemije vplivale na gledališko uprizoritev oz. kakšno je bilo gledališče pred in kakšno med pandemijo, in sicer s stališča publike, ustvarjalcev, prostora in govora. Monografijo zaključuje Shannon Holmes s kanadske Univerze v Regini s prispevkom »Prazen prostor: ponovno odkrivanje svobode živega glasovnega izražanja s pomočjo lokacijsko specifičnega gledališča (site-specific theatre) na prostem«. Avtorica obravnava izzive dela z glasom prek Zooma in prehod v predhodno resničnost.

Monografija s svojo interdisciplinarno obravnavo govora odpira polje preredkega dialoga med posameznimi strokami, zlasti med umetnostjo in jezikoslovjem. Tudi zato je delo vsekakor izredno pomembno. Čeprav so se zlasti v zadnjih dvajsetih letih v gledališču in filmu vsekakor zgodile precejšnje spremembe pri jezikovni prezentaciji v smeri večje avtentičnosti, je priložnosti za izboljšave še veliko. V slovenskem prostoru se kaže potreba po vzpostavitvi poklicnih svetovalnih profilov – t. i. jezikovnih trenerk_jev v gledališču in filmu, kot jih poznajo v tujini, ki bi izkazovali tudi kompetence s področja regionalnih oz. narečnih determinant jezikovnega izraza. Za vzpostavitev tovrstnih trenerk_jev pa je nedvomno potrebno okrepiti sodelovanje med ustanovami, ki se ukvarjajo z različnimi umetniškimi praksami in jezikoslovjem. Vsekakor pa bi bilo treba v prihodnje v tovrstne razprave vključiti znakovni jezik in jezik gluhoslepih, ki posredujejo govor posameznim skupnostim z okvaro sluha, potrebne bi bile sicer tudi raziskave, ki obravnavajo avdiodeskripcijo. Predfaza bi seveda bila, da se čim večjemu krogu ljudi, zlasti pripadnicam_kom omenjenih skupnosti, omogoči spremljanje najrazličnejših vsebin, med njimi tudi umetniških in znanstvenih.